

SZÍJ REZSÓ

A Kner-nyomda 1919—1920-ban

1919—1920 eseményei súlyosan érintették a Kner-nyomdát is. KNER Izidor ekkor már hatvanadik évét tiporta, az út lefelé vitt a csúcsról, bár jókedve, humora, csípős kritikai látása nemcsak hogy nem gyengült, hanem mint a jó bor, együtt ért az idővel. Fia, Imre várta az új világot, megvalósulását annak, amelyre vonatkozó elképzelését 1918-ban vetette papírra, s amely az 1919-es *Almanach*-ban jelent meg. A Tanácsköztársaság idején könyvtárosképző tanfolyamot végzett, szakmai előadásokat tartott s dolgozott a LUKÁCS György vezetése alatt működő Szellemi Termékek Országos Tanácsa, elnevezésű kulturális szervezetben is.¹

Ezekben a történelmi időkben figyelmét főleg az áhított konszolidáció közgazdasági kérdései kötötték le. *Ipari nevelés és Iparművészet* című, 1919-ben írt és szerényen csak röpiratnak nevezett tanulmányában azt az egész nyomdaipart és könyvkiadást érintő rendkívül fontos kérdést veti fel, hogyan lesz képes a magyar ipar minőségileg jobban, s ugyanakkor gazdaságosabban termelni, s mik ennek a föltételei? A termelés ugyanis hamarabb megindul — írja —, mintsem eldőlné a harc a kapitalizmus és kommunizmus között. Az életet nem lehet „agyonverni” e harc idejére sem, s az élet önmaga fenntartása érdekében az ipari termelést nem nélkülözheti. Amikor az ebből folyó következményeket vizsgálja, számot vet a letűnő világgal, s megállapítja, hogy a kapitalizmus kiölte a műhelykultúrát még azokban a szakmákban is, amelyekben a gépekkel való termelésre nagyarányú lehetőség nem nyílt. Ennek következtében esett a termelés színvonala. A műhelykultura pusztulása mellett a színvonalcsökkenés másik oka a szegénységből fakadó kultúralatlanság. Kultúránknak voltak nagy alakjai, de arra sohasem futotta erőnkéből, hogy azok nagy frontáttörését kiszélesítsük a tömegek javára. A néptömegek ijesztően lemaradtak, s a szakadékokat „parvenü-kultúra”, látszatkultúra hidalta át. Ennek következtében az igazi művészi törekvéseknek alig van talajuk az országban. A „letűnt politikai rendszer” szárnyát szegte a szabadabb kulturális akcióknak, az életszínvonalat egy „kicsiny osztály érdekében” leszorította, ezzel tartósítva a fogyasztóközönség számbeli elégtelenségét — megakadályozta a termelés minőségi és mennyiségi színvonalának emelkedését.

Szerepet játszik ebben gyökértelenségünk, a hagyomány iránti érzéketlenség is. Nem érezzük az előző nemzedékkel való kapcsolatunkat s ennek következtében hogyan is érezhetnénk meg a jelen sajátos feladatait? A szakmai tradíciók közül még olyanok is elsorvadtak, mondja KNER Imre, amelyek a fejlettebb külföldön még mindig virágznak s mégsem akadályai a haladásnak. A kérdés megoldását nehezítette az is, hogy a világháborúban elpusztult szakemberek helyére olyanok léptek, akik nem akarják a munkát életük tartalmává tenni, márpedig az unottan, kényszerből végzett munkából minőségi termék nem születhetik.

¹ Corvina. 1919. 41—43. l.

Azonban — s itt fordul az okoskodás az új világ felé — amikor a „munkás is osztozni akar a termelésért való felelősségben” — föl kell ismerni e kérdések fontosságát. Szembenáll azzal a fölfogással, amely szerint előbb a legelemibb szükségleteket kell kielégíteni s csak azután kerülhet sor egyébre. „Végzetes tévedés ez” — mondja KNER Imre. Külföldön már régen fölismerték, hogy a „legművészibb és leggazdaságosabb termelés egy és ugyanazon irányban halad”. A kommunizmus is a leggazdaságosabb termelésre törekszik s nem feledheti el, hogy ezt csak magasabb kultúrával érheti el. De „ebben az esetben a nagyobb kultúra nem a kiválasztottak és a hivatásos szakemberek magasabb kultúráját jelenti, hanem azt a kultúrát, amely minél szélesebb rétegek, lehetőleg minden ember, s főként minden termelő munkás tulajdona”.² A kultúrát éppen ezért minél előbb el kell juttatni „minden tanyára és minden munkáslakásba”. Ennek legközvetlenebb módja az, ha azokat a tömegcikkeket öltöztetjük művészi formába, amelyekre a népnek naponként van szüksége. „A tömegtermelés termelvényei a legalkalmasabbak arra, hogy a tömegkultúra hordozóivá legyenek, hogy a kultúrát kiválasztottak luxusa helyett a tömegek mindennapi kenyerévé tegyüek”. És ez egyáltalán nem kerül többbe, mert a formák megnemesedése egyben egyszerűsödést is jelent, szemben a „talmi kultúrával”. — Az álművészet termékei több munkaidőt igényelnek, drágábbak a termelési, üzemi költségek, több anyagot emésztenek fel fölöslegesen, tehát pocsékolnak is. A tömegtermelésbe bele kell vinni a tömegnevelés szempontjait, s erre most nyílik lehetőség, amikor a világháborús pusztulás után a magyar ipart szinte újra kell szervezni. Ha eddig nem fizetődött ki az ipari termelésben az új utak keresése, akkor most a szükség is kényszerít arra, hogy racionálisabbá tegyüek a gyári termelést s ugyanakkor a föntieknek megfelelően művészibbé is.

Mivel a munkamegosztáson alapuló ipari gépi termelés azzal jár, hogy a munkás még az iparcikkhez szükséges összes anyagok közül is csak azt ismeri, amivel éppen dolgozik, aminek következtében tehát a munkás elveszti az egész anyaggal való kapcsolatát, az egészen való áttekintést, az iparművész hivatása, hogy a „... folytonos egyfajta termelőmunka taposómalmán kívül állva új és új invenciót merítsen az anyag és technika kutatásából, a vele való ismerkedésből, új és új ötletekkel, elmélyedő kísérletekkel igyekezzen a lélektelenség felé hajló tömegmunkát fölfrissíteni, annak új lehetőségeket teremteni és az egyre fölmerülő új technikák és új nyersanyagok művészi kifejezési lehetőségét megismerni”. A közönség igénytelenségét csak az iparművészeti kultúra terjedése győzheti le. Ehhez azonban az szükséges, hogy az iparművészeknek a tervezés mellett a kivitelezésre is módjuk nyíljon. Vagyis megrendelések szükségesek, nemcsak néhány kimagasló iparművész, hanem azok részére is, akik eddig csak az íróasztalnak tervezhettek, mivel a termelő munkában az említett okok miatt nem tudtak elhelyezkedni. Különben is siralmas a helyzet főleg az alkalmazott grafika területén. Mondja ezt annak ellenére, hogy az 1914-es lipcei kiállítás 4000 grafikai műlapja között a magyar kollekció méltó sikert aratott. Németországban összehasonlíthatatlanul előnyösebb a helyzet, mert ott a munkás, a vállalkozó és az iparművész sohasem szakadt el egymástól úgy, mint nálunk. Ott mindhármán fölismerték a fejlődés irányát, s az egymásra utaltság előnyeit a közös feladatok művészi megoldását illetően. Ennek következtében ott az illusztrációk reprodukciói sokszor jobbakk még az eredeténél is. Technika és művészet, szakismeret és megfelelő művészi forma — összetartozik. Német példára hivatkozva állítja, hogy ott írók és művészek álltak az iparművészeti megújulás élére — tudjuk, Angliában is ez történt — akik ugyanakkor a tradíciót is komolyan meg-

² L. i. m. 11. l.

becsülték. Ennek a nyomdászat is hasznát látta, ezért érte el a legmagasabb fokot, s nem remélt fejlődésnek indult az iparművészet is.³

Mi magyarok az áruival bennünket is elárasztással fenyegető háború utáni német iparnak csak úgy lehetünk versenytársai, ha elegendő számú jó szakmunkást képezünk. Nevelnünk kell iparművészeket is, és csak azután gondolhatunk arra, hogy sikerrel vesszük föl a versenyt a német iparművészettel.

A tennivalókat a következőkben látta. Először is a tanoncnevelést kell megreformálni. Eleve tudta, hogy ez a kérdés — néhány várostól eltekintve — vidéken megoldhatatlan. Pedig 1918-ban viszonylag több nyomdásztanonc élt vidéken, mint 1914-ben. A világháború kezdő évében Budapestre 558 tanonc jutott, vidékre 1468. De már 1918-ban Budapesten mindössze 190, vidéken viszont 684 tanoncot tartottak nyilván. Bár ez az eltolódás a háborús összeomlás következménye, mégis ijesztő a jövő szempontjából s érthető, ha KNER Imrét a tanoncképzés terén radikális javaslatokra készíti. A tanonck helyzetét éppúgy látja 1919-ben is, mint ahogy atyja 1906-ban, az *Eszmék és viaskodások* című kötetében megörökítette. De KNER Imre az okok közt nemcsak a mesterek tudatlanságát és nemtörődömségét, sőt rosszindulatát veszi észre, hanem mélyebbre pillantva azt mondja, hogy a népiskolai oktatás, főleg a felekezeti iskoláztatás, színvonala oly siralmas — az állami is csak alig valamivel jobb — hogy ha a forradalom után lényegesen meg nem változik a népoktatás helyzete s nem emelkedik a színvonala, a tanoncképzés reformja nem sikerülhet. Eddig a tanoncképzés lényegében az elemi népiskola anyagának ismétlésében merült ki, az 1918–1919-es forradalom következtében azonban ipari tudnivalókat is föl kell ölelnie. Sőt, szakirányú iskolákat kell fölláttatni — bár ez egyelőre vidéken lehetetlen, mivel szerinte még egyes nagyobb városokban sem lehet annyi tanoncot összeszedni, amennyi indokolná a szakiskola fölláttását. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy ne próbálkozzunk a helyzet javításával. Rendeletileg kell kötelezni a mestereket arra, hogy tanoncaikat a megengedett nyolc órán túl semmiféle munkára se vehessék igénybe. Az esti tanoncképzést meg kell szüntetni s a mesterekkel rendeleti úton kell beláttatni, hogy napi nyolc-tíz órai munka után nem lehet a serdülő ifjaktól megkívánni, hogy még két óráig — este — odafigyeljenek oktatójukra. Önálló tanonciskolai tanítói állásokat kell szervezni, megfelelő szakképzettséggel.⁴ További javaslatai: tanoncot csak olyan mesterember tarthasson, aki szakképzettségét igazolni tudja vagy szakképzett üzletvezetőt tart. Olyan vállalkozók — kapitalisták — akik mondjuk vétel útján jutottak üzemhez, de egyébként a szakmához közülük nincs, tanoncot ne tarthassanak. Szabályozni kell a tanoncvizsga tartalmát és módját is. Meg kell állapítani anyagát, s ha a tanonc annak nem tud megfelelni, pár hónappal meg kell hosszabbítani a tanonccidejét, amelyet lehetőleg másik üzemben töltsön el. A szakszervezet ügyelne a nyomdász-tanoncokra, hogy azok „osztálytudatos, törekvő és komoly munkássá” nevelődjenek. Mindezt más szakmákra is ugyanígy ki kell terjeszteni.

A tanonciskola felett állana az ipari munkásság továbbképző iskolája, e fölött pedig az iparművészeti mesteriskola. Ide járhatna mindenki, aki elméleti és gyakorlati ismereteket akar szerezni.

Összefoglalásul megállapítja: „Ma nincs magyar tipográfia, csak jó külföldi példák rossz utánzatai, amelyek egy más szerkezetű nyelv és egy más betűfaj területére átültetve nem lehetnek életképesek, vagy a gyors sikerekre utazó spekulánsok felületes

³ I. m. 17. l.

⁴ Uo. 12. l.

játékai a türelmes papíron és végül legfőképpen az unott, kényszeredett produkciók keserves szülöttei".⁵

Természetesen, mint már mondtuk, valamennyi szakma munkásképzését a fenti módon képzelte el. Létre kell jönniük ezeknek az intézményeknek minden szakmában, mert ezeknek az egész magyar nép és kultúra csak hasznát látná. Befejezésül pedig ezt írja: „Valahogy úgy képezem el, hogy ilyenformán szervezetek irányítanák a jövő kommunista társadalmában az egyes termelési ágak fejlődését. Sokan azt mondhatnák: előbb meg kell valósítani a kommunizmust, hogy az aztán teljes céltudatossággal építse ki ezeket a szervezeteket.” Kner Imre szerint előbb ezeket a szervezeteket kell megvalósítani, hogy „ezek aztán intenzív és eredményes kulturális munkájukkal belevigyék a szakmákba az együtt munkálkodás, a kommunista, kollektív termelés szükségességének gondolatát”.⁶

Kommunista könyv-kultúra című cikkében minden fajtájú könyv és újság számára külön nyomdát ajánl, mert csak így alakulhat ki a feladat megoldására a legmegfelelőbb tipográfiai stílus. Úgy véli, hogy a „gazdasági forradalom befejezése után kezdődik az emberiség igazi történelme, a szellemi forradalmak szakadatlan láncolata. Ezt előkészíteni, megalapozni, lehetővé tenni a kommunista kultúrpolitika feladata, s erről senkinek, aki a könyvtermelés munkájában bármely szerepet tölt is be, egy pillanatra sem szabad megfeledkeznie”.⁷

Annyi kétségtelen, hogy KNER Imre a kérdés gyökerét az akkori körülményekhez képest jól ragadta meg mégha a megvalósítás sorrendje körül lehetnek is különféle állásfoglalások. Ahhoz, hogy elképzelései megvalósuljanak, el kellett jönnie a szocializmust építő politikai, új gazdasági és társadalmi rendnek.

*

A világháborús összeomlás, majd a Tanácsköztársaság elbukása után nagyon megnehezedett a nyomda helyzete. Az összeomlással együtt járó zavaros helyzetben a MÁV vonalain vagonszámra veszték el papírkészletei. A községek számára expedíalt küldemények nem érkeztek meg s a megállapodással mit sem törődve, sem a MÁV nem fizetett kártérítést, sem a községek. A román megszállás rájuk nézve érzékeny veszteséggel járt, noha az ezt megelőző háborús esztendőket meg sem érezték. Az üzemet 1919-ben szocializálták. Ezt KNER Izidor minden megrendülés nélkül vette tudomásul s két hétre elégséges bérösszeget is fölajánlott. A deputáció, mely az államosítást végrehajtotta, ettől valósággal megrökönyödött s kijelentette: szó sem lehet erről, sőt már föl is írtak a központba, hogy KNER Izidort nevezze ki termelési biztosnak. Ez meg is történt, s aztán — rendben is zajlott minden egészen addig, amíg a Tanácsköztársaság ellen folyó nemzetközi összeesküvés következtében a román imperialista csapatok⁸ Gyomát is meg nem szállták. Természetesen ez alatt az idő alatt szó sem lehetett kiadói tevékenységről.

Abban, hogy a nyomda államosítása simán folyt le, s nem történt még egy ablaktörés sem — amint a *Félévszázad mesgyéjén*-ben olvassuk⁹ — része volt a Kner-nyomda fejlett bérviszonyainak is. A nyomda mindig a vidéki árszabás szerinti maximális bért fizette, nem egyszer maga kezdeményezte a bérjavításokat, ami a többi nyomdának éppen nem tetszett. *Az első kollektív szerződést is a Kner-nyomda kötötte a nyomdaiiparban.*

⁵ Uo.

⁶ Uo. 30—32. l.

⁷ Corvina. 1919. jún. 30.

⁸ L. Párttört. Közl. 1965. jún. 89. l. L. még: December 1. Kolozsvár, 1968. 29. l.

⁹ I. m. 145. l.

1902-ben még csak 12 ember dolgozott az üzemben — az utolsó békeévben, 1913–1914-ben már 150. A munkásság és a munkaadó jó kapcsolatát mindennél jobban bizonyítja, hogy az államosításkor senki sem állt elő „reváns”-igényekkel. KNER Izidor ugyanis még azt is ellenőrizte, hogy Imre fia nem hajszolja-e agyon a munkásokat. Titokban kihallgatta a bizalmiakat, akik megnyugtatták, hogy állandóan javuló munkaszervezéssel — ami KNER Imre érdeme — sokkal könnyebben állítják elő a különb és több munkát, mint azelőtt — rosszabb szervezés mellett — a silányabbat és a kevesebbet.

A román megszállás majdnem egy évig tartott. Utána számbavették a károkat. 1914-ben már állandóan tizenhét nyomdagép állt munkában negyven segéddgéppel együtt, 1920-ban mindennek csak romjai maradtak. A megszállás alatt az üzem nagyobb felét Kneréknek „önként” kellett egy csomó fehér pénz ellenében átengedniük.¹⁰

Piac tekintetében is nagyarányú veszteség érte a vállalatot: a régi ötezer községi ügyfél leolvadt ezernyolcszázra. — Ami a munkaerőt illeti, a képzett személyzet nagyrésze is hiányzott. Ki fogságban sínylődött, ki kórházban szenvedett, másrészüik pedig közben elhalálozott. Tulajdonképpen előről kellett kezdeni mindent. De amint 1882-ben a semmiből indult el KNER Izidor, úgy most is — majdnem azonos nehézségek közt kellett hozzáfogni a nyomda újjászervezéséhez. Azonban mégsem egyedül, mert mellette állt Imre fia, aki ugyancsak kiváló szervező készséggel rendelkezett.

Az első lépésnek a közigazgatási nyomtatványraktár felállítását tekintették. Mással nem is kezdhették, hiszen a megszállás alatt a nyomda összes díszítőanyaga is csaknem teljesen elveszett.¹¹ Betűkészletükből csak a lipcsei antik, az Univ betű maradt meg, mert Szabó Dezső: *Az elsodort falu* című művét ebből szedték ki, s a szedést sikerült a románok elől elrejtteni. Mivel közben a regény megjelent, a szedést visszaosztották. Az elvitt betűkészlet között volt a nyomda görög betűállománya is, ezt később sem pótolták, ha kellett, úgy kértek kölcsön.

A nehézségek ellenére a Kner-nyomda meglepő gyorsasággal, alig egy év alatt talpraállt, amiben döntő szerep jutott annak a bizalomnak is, amellyel vállalatok, pénzintézetek, továbbá a községek a nyomda irányában viseltettek. A közönség a kezdődő inséges időkben, az elszaporodó bibliofil kiadványok áradatában már korántsem mutatott ekkora megértést.

1920 nyarán lázas gyorsasággal megkezdődött az újjáépítés. A megszállásnak közvetve haszna is mutatkozott. Az elrekvirált nyomdai díszítőelemek helyett ugyanis újak beszerzése vált szükségessé. De egyrészt anyagilag ütközött nehézségbe a külföldi anyag beszerzése, másrészt az is elavult már, s nem felelt meg KNER Imre igényeinek. Így aztán arra a fölismerésre jutott, hogy saját maguk is tudnak — Kozmával együtt — megfelelő korszerű és „magyaros”, a hagyományok szellemében születő díszítőanyagot létrehozni, ami végeredményben nem is kerülne többbe, mintha külföldről rendelnék a különben sem megfelelő készletet. Ennek további előnye lett az is, hogy ezekkel az így készülő díszítőelemekkel csak Knerék rendelkeztek, így ez minden egyes munkájuknak, amelyen fölhasználták, egyéni, sajátos ízt biztosított.¹²

Írók, művészek is jelentkeznek a hírre, hogy KNER Izidor könyvnyomdája új életre kel. A művészek közül RIPPL-RÓNAI rajzait ajánlotta föl kiadásra. Evégből levelet váltott KNER Izidorral,¹³ aminek során rajzot kínált „felette jó füstölt sonkáért”.

¹⁰ KNER Izidor jelentése 1920. márc. 10-én. Gyoma, Archivum.

¹¹ KNER Imre—FITZ Józsefnek, 1939. január 15. L. még *Betűmintakönyv. A Kner-nyomda épületeinek . . .* 13. l.

¹² A Kner-nyomda épületeinek . . . 13. l.

¹³ RIPPL-RÓNAI—KNER Izidornak. 1921. február 28, 1921. március 26. — L. Szűz Rezső: *Rippl-Rónai két levele . . .* Jelenkor. 1961. 91. l.

A tervezett rajzalbum azonban nem Kneréknél jelent meg. Megvalósításra a kisebb feladatok látszóttak alkalmasnak, amelyeket hamarabb lehetett megoldani, s ezzel valóban életjelt adni a nyomda és a kiadó új törekvéseiről.

Ennek előzményeihez tartozik, hogy 1919–1920 telén KNER Imre Budapesten, KOZMA Lajos révén közelebbi ismeretséget kötött KIRÁLY György irodalomtörténésszel. Míg 1918 augusztusában Kner Imre és Kozma Lajos azon törték fejüket Selmecebányán, hogyan lehetne új tipográfiai formákhoz eljutni, most Király Györggyel hármásban arról beszélgettek, hogyan lehetne az új tipográfiai megoldásokat kisebb műveken kipróbálni. Tartalmat kerestek, amelyhez megfelelő forma társulhatna. Evégből 1920-ban Kner Imre Kozma Lajossal együtt azzal a kéréssel fordult SZILY Kálmán akadémiai főkönyvtárhoz, tegye lehetővé számukra, hogy régi könyveket tanulmányozhassanak. Meg akarták ismerni azokat a törvényszerűségeket, amelyek régi korok tipográfusait vezették, mert nyilvánvaló volt számukra, hogy a szöveg és a tipográfiai forma között összefüggésnek kell lennie, amellyel régi korok nyomdászai, kiadói, illusztrátorai bizonyosan számoltak. SziJ Kálmán azonban — mint Kner Imre írja — „képtelenségnek” minősítette kérésüket s nem járult hozzá teljesítéséhez. Amikor azonban még ugyanez évben Király György is bekapcsolódott a munkába, kérésére HÓMAN Bálint, az Egyetemi Könyvtár könyvtártisztje, összeszedett számukra több százat a legjobb műhelyek alkotásaiból. Ezeket Kner Imre heteken át tanulmányozta s a leszűrt eredményeket csakhamar értékesítették.¹⁴

Így jött létre az a három kis könyv, amelynek anyagát KIRÁLY György a XVI–XVII. század kitűnő magyar íróinak műveiből merítette: BORNEMISZA Péter, HALLER János, HELTAI Gáspár, PESTI GÁBOR, PRÁGAI András, ROZSNYAI Dávid, SZENCZI MOLNÁR Albert, valamint néhány névtelen író jóízű írásaiból, régi magyar kódexekből. E *Három Cseppke Könyv* néven ismert kis kötetek már az új tipográfiai törekvések jegyében készültek, a selmecebányai elveknek megfelelően s szakítást jelentettek a szecessziós könyvstílussal. Tulajdonképpen kísérletnek szánták, s keletkezésük körülményeit KNER Imre 1930. november 11-i *Lesznai Annához* írt levelében így mondja el: „1920 őszén készültek, pár hónappal a románok kivonulása után, a leghetetlenebb termelési és nyersanyagviszonyok között, s például borítópapírost is Albert öcsém márványozta hozzá kézzel, régi 16–17. századi márványozott papírosok mintájára, mert semmi rendes borítóanyagot akkor nem lehetett beszerezni. Kézzel vannak a fametszetek színezve. — A könyvek tartalma is nagyon figyelemreméltó, s azt hiszem, hogy ha egyszer megpróbálkozol az elolvasásukkal, nagyon fogod majd élvezni”.¹⁵

A három kis kötet közül az egyik Szűz Máriáról és több szentről közöl rövid históriákat: „Az mi asszonyunk SziJ Mária csodáiról való hét legenda mellyeket egy-néhány szenteknek életeknek rövid históriájával egyetemben több régi magyar manuscryptumokból kiszedegetett Király György deák...” címmel. — A másik világias tárgyú vig és szomorú történetek gyűjteménye „Egy özvegyasszonyról és egy katonáról való História mellyet egyéb régi trufákkal azaz mind vig és szomorú történetekkel egyetemben mindeneknek öröme és okulására egybegyűjtött Király György deák...” címmel. — A harmadik kötet HELTAI Gáspár fabuláiból ad egy csokrot „Egy nemes emberről és az ördögről való História mellyet egyéb fabulákkal és lött dolgokkal egyetemben Heltai Gáspár írásiból kiszedegetett és im újra napfényre bocsátott Király György deák...” — 1942-ben mindegyikből új kiadás készült, de ekkor már a KOZMA Lajos metszetei színezés nélkül jönnek, szemben az 1920-as, első kiadással, amikor is 300 példány kézzel színezett, 320 példány pedig egyszínű metszetekkel jelent meg.

¹⁴ A Kner-nyomda épületeinek . . . 12. 1.

¹⁵ KNER levelezés. Gyoma.

Ezek voltak az újjászervezett nyomda első termékei, közös vállalkozásaként a tipográfusnak, az írónak — akit ez esetben KIRÁLY György irodalomtörténész képviselt — és az illusztrátornak. Ennek a társulásnak jelentőségét kevesen értékelték, amint hogy egyre nehezebben is lehet megérteni olyan korban, amikor éppen a gyorsabb termelés érdekében — mindenki csak egy kis részletét végzi a gyártási folyamatnak. Az író megírja művét, eladja kéziratát, s majd akkor látja — a korrektúra kivételével — amikor készen lett. Kner Imre előtt a régi korok kollektív munkamódszere lebegett, amikor a nagy tipográfus egy személyében még író, betűvéső, illusztrátor, könyvkötő és kereskedő is. Ő mindez a gyakorlatban nem lehetett, ezért maga mellé vette az író, szaktanácsadói, szerkesztői, kritikusi minőségben, KIRÁLY György személyében, aztán KOZMÁT mint művészeti tanácsadót és grafikust s minden kiadványt együttesen terveztek meg.

REZSŐ SZÍJ: DIE BUCHDRUCKEREI UND VERLAG KNER IN DEN JAHREN 1918—1919

Der Verfasser schildert in seinem Artikel eine kurze, jedoch bedeutsame Periode der Geschichte der Druckerei und des Verlages Kner. Imre KNER, seit 1912 der geistige Lenker der Verlagstätigkeit und der technische Leiter der Druckerei, nahm 1919 an kulturellen Schaffen der Räterepublik in Budapest teil. Er beschäftigte sich mit Fragen des Berufsnachwuchses, arbeitete einen Plan für die Aufgaben nach der Konsolidierung aus. Inzwischen besetzte aber die Druckerei in Gyoma die imperialistische kgl. rumänische Armee. Sie schleppte die Ausrüstung weg, obwohl die Druckerei während der Räterepublik keine Schaden erlitt. Nach dem Abmarsch der Rumänen mußte die Arbeit in der Druckerei und die Verlagstätigkeit von vorne begonnen werden. Zuerst erschienen drei kleine Bände der alten Literatur, unter dem aufschlußreichen Titel *Három Cseppke Könyv* (Drei Tröpfchen Buch). Damit begann die Tätigkeit der Druckerei Kner nach dem ersten Weltkrieg.